УДК 336.711.65(477)

ОПЕРАЦІЇ РЕФІНАНСУВАННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЛІКВІДНОСТІ БАНКІВ УКРАЇНИ

IN THE REFINANCING LIQUIDITY BANKS OF UKRAINE

Коваленко В.В.
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри банківської справи,
Одеський національний економічний університет

Ткаченко Д.Ю.
студент кредитно-економічного факультету,
Одеський національний економічний університет

У статті приділено увагу операціям рефінансування та їх впливу на ліквідність банківської системи. Розглянуто погляди на визначення сутності операцій рефінансування. Проаналізовано законодавчі та нормативно-правові акти, що регламентують проведення операцій рефінансування. Визначено динаміку обсягів операцій рефінансування та процентних ставок за цими операціями. Запропоновано основні напрями вдосконалення операцій рефінансування.

Ключові слова: *рефінансування, процентна політика, облікова ставка, грошово-кредитна політика, ліквідність, банківська система, банки.*

В статье уделено внимание операциям рефинансирования и их влиянию на ликвидность банковской системы. Рассмотрены взгляды на определение сущности операций рефинансирования. Проанализированы законодательные и нормативно-правовые акты, регламентирующие проведение операций рефинансирования. Определена динамика объемов операций рефинансирования и процентных ставок по этим операциям. Предложены основные направления совершенствования операций рефинансирования.

Ключевые слова: *рефинансирование, процентная политика, учетная ставка, денежно-кредитная политика, ликвидность, банковская система, банки.*

In the article it has been given focus on refinancing operations and their influence on liquidity of banking system. There have been examined views on the definition of the essence of refinancing operations. Legislative and regulatory acts that regulate conducting refinancing operations are analyzed. The dynamics of the amount of refinancing operations and interest rates on them is determined. The main directions to improve refinancing operations are offered.

Keywords: *refunding, interest rate, discount rate, money-credit policy, liquidity, banking system, banks.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розвиток сучасних банків перебуває у значній залежності від реалізації стратегії грошово-кредитної політики Національного банку України, зокрема операцій рефінансування, які націлені на регулювання рівня ліквідності в банківській системі. Світова фінансово-економічна криза 2008 р., вплив якої залишається суттєвим, значною мірою порушила функціонування кредитної системи і стала чинником банківської кризи: виникли проблеми з ліквідністю та платоспроможністю банківських установ. У такій ситуації вирішальною є роль НБУ як кредитора останньої інстанції, який здійснює підтримку банків шляхом рефінансування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. У вітчизняній науці дослідженню проблем рефінансування банків приділялася особлива увага. Зокрема, значний внесок у розкриття сутності та операцій рефінансування зробили В. Лановий [1], О. Малахова [2], С. Міщенко [3], В. Пуховкина [4], С. Циганов [5] та багато інших. Аналіз представлених публікацій визначає потребу у подальших дослідженнях щодо ролі операцій рефінансування у забезпеченні ліквідності банків, особливо у специфічних умовах розвитку вітчизняної банківської системи, яка пройшла етап реструктуризації та очищення від неплатоспроможних банків.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті – розвиток науково-методичних підходів і розроблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення опера-

ції рефінансування банків для забезпечення достатнього рівня їхньої ліквідності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Рефінансування є одним з основних інструментів грошово-кредитної політики Національного банку України. Під рефінансуванням, у широкому значенні цього поняття, розуміється надання банкам тимчасових запозичень, коли вони гостро потребують додаткових ресурсів.

Серед вітчизняних науковців є певні розбіжності у тлумаченні поняття «політика рефінансування». Так, на думку одних науковців, рефінансування – це видача кредитів для підтримки ліквідності, на думку інших, – це забезпечення комерційних банків додатковими резервами на кредитній основі. Як відзначає М. Пуховкіна, для банків рефінансування в центральному банку – це процес відновлення банківських ресурсів, які були вкладені в позички, цінні папери та інші активи, це останній спосіб (надія) регулювання їхньої ліквідності. Для центральних банків це спосіб випуску в обіг платіжних засобів, тобто канал безготівкової емісії, спосіб регулювання банківської ліквідності та спосіб запобігання банківській паніці [4, с. 147].

С. Міщенко стверджує, що кредити рефінансування, навіть в умовах кризи, не повинні надаватися істотно недокапіталізованим чи неплатоспроможним банкам для вирішення їх капіталізації [3, с. 77].

Водночас у нормативно-правових актах України рефінансування банків розглядається у вужчому сенсі і виступає як операції з надання банкам кредитів у встановленому Національним банком України порядку [6].

Відповідно до ст. 7, 25 Закону України «Про Національний банк України», виступаючи у ролі кредитора останньої інстанції, НБУ організовує систему рефінансування (кредитування) банків, встановлює порядок і умови рефінансування, здійснює операції рефінансування, забезпечуючи тим самим регулювання ліквідності банківської системи [7]. Окрім цього, забезпечує передбачене ст. 49 Закону України «Про банки і банківську діяльність» право банків за нестачі коштів для здійснення кредитування клієнтів і виконання, прийнятих на себе зобов'язань звертатися за отриманням кредитів до НБУ на визначених ним умовах [8].

На підставі узагальнення наукових думок автори вважають, що рефінансування є комплексною системою реалізації грошово-кредитної політики, яка спрямована на кредитування НБУ банків другого рівня під заставу певних активів для підтримки ліквідності останніх і регулювання грошової пропозиції в економіці. Таким чином, рефінансування банків на сучасному етапі є одним з найважливіших інструментів грошово-кредитної політики НБУ.

Відповідно до Положення «Про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи», до операцій рефінансування відносять: операції з рефінансування (кредити овернайт, кредити рефінансування); операції прямого репо; операції із власними борговими зобов'язаннями; операції з державними облігаціями України [6].

Слід зазначити, що розширення ліквідності вітчизняної банківської системи, яке розпочалося в листопаді 2016 р., у грудні пришвидшилося. Це, зокрема відобразилося, у прискореному збільшенні середньоденних залишків як на коррахунках банків, так і на депозитних сертифікатах НБУ. Основним джерелом розширення ліквідності банківської системи в грудні були операції уряду (чистий вплив яких оцінено на рівні 38,1 млрд. грн.). Це було зумовлено традиційно активним витрачанням бюджетних коштів наприкінці року, а також нехарактерно високими обсягами відшкодування ПДВ та авансовими виплатами частини пенсій за січень. Разом із цим вплив цього фактору був різко зміщений у бік останніх днів року. Склад та структуру операцій рефінансування НБУ банків представлено в табл. 1.

Як свідчать дані табл. 1, структура операцій рефінансування НБУ постійно змінюється залежно від стану ліквідності банківської системи. Найбільш пікові періоди надання стабілізаційного кредиту спостерігаються в 2010 р. (20,2%) та 2015 р. (12,3%), що пов'язано зі збільшенням частки проблемних банків.

У дієвості операцій рефінансування вагоме місце займає процентна політика НБУ. Змінюючи облікову ставку, центральний банк орієнтує ринок щодо послаблення чи посилення монетарної політики. Виходячи з облікової ставки, встановлюються основні ставки НБУ за активними і пасивними операціями.

Для реалізації процентної політики Національний банк установлює такі процентні ставки: облікову; за інструментами постійного доступу НБУ; за депозитними сертифікатами НБУ; за кредитами рефінансування [11]. Динаміку процентних ставок рефінансування НБУ представлено в табл. 2.

Аналіз процентних ставок рефінансування засвідчив, що їх динаміка залежить від циклічності розгортання банківської кризи в Україні.

При цьому слід звернути увагу на те, що в період економічної кризи розвинуті країни йдуть шляхом скорочення ставок рефінансування майже до нуля для збереження ринку кредитування. При цьому рівень інфляції у цих країнах залишається досить низьким, зокрема в Японії в 2008 р. він становив 1,75%, у США – 4,22%, у Великобританії – 3,78%, в ЄС – 2–4% [13]. Навіть в умовах кризи процентні ставки за кредитами в країнах Європи не перевищують 6–9% річних. Такий підхід сприяє розширенню виробництва, росту конкуренції і зниженню рівня інфляції.

Облікова ставка НБУ є одним із факторів впливу на ціноутворення в комерційних банках. Динаміку облікової ставки НБУ та процентних ставок за депозитами і кредитами банків у національній валюті за 2002–2016 рр. надано в табл. 3.

Однак варто зауважити, що зміна облікової ставки не завжди впливає на зміну процент-

Таблиця 1

Динаміка структури операцій рефінансування НБУ банків у 2007–2016 рр., %

Період	Види операцій рефінансування				
	Операції РЕПО	Кредити овернайт	Позички, які надані на тендері	Стабілізаційний кредит	Інші механізми
01.01.2007	16,8	71,9	4,9	1,5	4,9
01.01.2008	-	17,1	78,0	-	4,9
01.01.2009	13,6	54,1	9	0,9	22,4
01.01.2010	0,7	19,8	1,9	18,7	57,8
01.01.2011	2,1	3,5	8,7	20,2	65,5
01.01.2012	20,3	27,5	51,1	-	1,1
01.01.2013	31,3	25,6	40,0	3,1	-
01.01.2014	21,2	27,2	47,2	4,5	-
01.01.2015	0,3	54,2	35,4	-	10,1
01.01.2016	3,4	4,2	7,9	12,3	72,2
01.01.2017	2,3	66,5	17,5	-	13,7

Джерело: розраховано авторами за [9; 10]

Таблиця 2

Динаміка процентних ставок рефінансування банків НБУ за період 2007–2016 рр., %

Період	Облікова ставка НБУ	Середньозважена ставка за усіма інструментами	У тому числі				
			Позички, які надані на тендері	Кредити овернайт	Операції репо	Стабілізаційний кредит	Інші механізми
2007	8,4	10,1	10,0	11,1	-	-	-
2008	12,0	15,3	16,6	16,0	13,8	11,5	-
2009	10,25	16,7	20,6	18,1	21,6	10,5	-
2010	7,75	11,6	11,1	11,3	9,4	9,5	-
2011	7,75	12,4	12,5	9,4	12,6	-	-
2012	7,5	8,1	7,7	8,8	7,9	9,5	-
2013	6,5	7,2	6,8	7,6	6,9	8,9	-
2014	14,0	15,2	15,3	13,5	10,8	8,5	19,0
2015	22,0	25,2	24,7	25,2	24,0	-	26,0
2016	14,0	17,4	17,7	18,6	-	-	16,0

Джерело: розраховано авторами за [12]

Таблиця 3

Динаміка облікової ставки НБУ та процентних ставок за депозитами і кредитами банків у національній валюті за 2002–2016 рр., %

Роки (станом на кінець періоду)	Облікова ставка	Процентні ставки банків за кредитами в національній валюті	Процентні ставки банків за депозитами в національній валюті
2002	7,0	19,6	6,9
2003	7,0	17,7	8,0
2004	9,0	17,5	7,9
2005	9,5	16,4	8,0
2006	8,5	15,1	7,6
2007	8,0	13,9	8,2
2008	12,0	19,2	10,9
2009	10,25	16,6	11,5
2010	7,75	16,5	8,2
2011	7,75	14,7	11,1
2012	7,5	21,7	15,3
2013	6,5	20,2	13,4
2014	14,0	20,7	8,2
2015	22,0	20,2	8,0
2016	14,0	16,0	7,9

Джерело: розраховано авторами за [12]

них ставок за депозитами і кредитами банків повною мірою. Причини цьому – нестабільність економіки, рівень інфляції, падіння ВВП, вартість ресурсів на ринку, високі фінансові ризики.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Ступінь впливовості та дієвості операцій рефінансування НБУ, з нашої точки зору, залежить від реалізації кредитного, грошового та процентного каналів монетарного трансмісійного механізму. Для визначення передумов забезпечення ефективності цих каналів слід ураховувати особливості їх функціонування на сучасному етапі:

– процентний канал: сформований за кредитними і депозитними ставками процентний коридор не є об'єктивним орієнтиром для короткострокових ставок грошового ринку;

– кредитний та грошовий канали: низький рівень монетизації економіки, криза ліквідності [14, с. 53].

Основними заходами НБУ щодо посилення впливу кредитного каналу монетарного трансмісійного механізму полягають у такому: розвиток інструментарію і розширення операцій на відкритому ринку, що здійснюються з ініціативи НБУ, та перенесення на ці операції основної ваги в системі управління ліквідністю банківською системою; мінімізація обсягів операцій постійного доступу (кредитних та депозитних операцій НБУ овернайт, що здійснюються за ініціативою банків) шляхом зниження їх конкурентної привабливості через відповідні зміни процентних ставок, які носять штрафний характер; оптимізація процентної політики; стимулювання кредитування реального сектору, особливо його високотехнологічного сегменту, малого та середнього бізнесу, а також структурної перебудови економіки; розроблення і запровадження заходів монетарної політики, орієнтованих на спрямування структурного профіциту банківської ліквідності для ефективного використання реальним сектором економіки [14, с. 44–45].

Для підвищення вагомості процентного каналу необхідною є синхронізація ключової процентної ставки з облікової ставкою, яка відображає стан грошово-кредитної політики, слугуючи операційною ціллю для короткострокових процентних ставок на міжбанківському кредитному ринку; коригування ключової процентної ставки – процентної ставки за операціями регулювання ліквідності; ключова процентна ставка доповнюватиметься коридором процентних ставок за кредитними та депозитними операціями овернайт для управління короткостроковими процентними ставками на міжбанківському ринку шляхом обмеження їх коливань навколо ключової процентної ставки; подальша трансмісія зміни ключової процентної ставки і міжбанківських короткострокових процентних ставок у реальний сектор економіки відбуватиметься різними каналами (процентним, валютним, кредитним).

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Лановий В.В. Оцінювання ефективності впливу операцій Національного банку України на показники грошового ринку / В.В. Лановий // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 9(159). – С. 499–510.
2. Малахова О.Л. Передумови розгортання кризи ліквідності банківської системи України та шляхи її подолання / О.Л. Малахова // Вісник Університету банківської справи НБУ. – 2010. – № 2(8). – С. 112–118.
3. Міщенко С.В. Проблеми забезпечення ліквідності банків на основі використання механізмів рефінансування / С.В. Міщенко //Фінанси України. – 2009. – № 7. – С. 75–88.
4. Пуховкіна В.М. Еволюція політики рефінансування в Україні / В.Мю Пуховкіна // Фінанси, облік і аудит. – 2010. – № 16. – С. 146–153.
5. Циганов С. Заходи державної підтримки банківських систем в економічно розвинутих країнах під час фінансової кризи / С. Циганов, К. Олексенко // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 1. – С. 12–19.
6. Про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи : положення, затверджене Постановою Правління НБУ від 17 вересня 2015 р. № 615 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kodeksy.com.ua/norm_akt/source/615-17.09.2015.htm
7. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/679-14/page
8. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/main/2121-14
9. Інформація про надані Національним банкам України банкам кредити на строк більше 30 календарних днів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=14549388&cat_id=14043087
10. Результати проведення операцій Національного банку України з регулювання ліквідності банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1.
11. Грошово-кредитна та фінансова статистика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id
12. Про основи процентної політики Національного банку України : положення, затверджене Постановою Правління НБУ від 21 квітня 2016 р. № 277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.document.ua/pro-zatverdzhennja-polozhennja-pro-osnovi-procentnoyi-politi-doc267245.html.
13. Савостьяненко М.В. Інвестиційні проекти міжнародних фінансових організацій в Україні / М.В. Савостьяненко // Наукові праці НДФІ. – 2008. – № 1. – С. 128–137.
14. Роль банків у забезпеченні сталого розвитку реального сектору економіки України : [монографія] / За ред. проф. В.В. Коваленко. – Одеса : ОНЕУ, 2016. – 244 с.